

При всяко посещение на Скопје бързам да посетя книжарницата «Култура» на площад Македония, точно срещу Стария каменен мост. През последните години там все се намира по нещо ценно за исторически и книжовно заинтересувания гост. Появяват се, макар и единично, фототипни или «преводни» издания на оригинални документи от българското минало на днешната република Македония, на научни свидетелства или спомени на участници във възрожденската и революционна епоха.

Вярно, че изданията са снабдени с «македонистки» коректни уводи, придружени са с витиевати увъртания, опитващи се да обясняват принудителното използване в «изворните» текстове на «етнонима Бугари». Тази дан на все още господстващия в тамошните официални среди македонизъм дразни окото и сърцето на просветения читател. Но такава е цената на възможността и в Скопје да се прочетат мемоарите на Брейлсфорд и Сониксен, Докладът на Карнегиевата комисия от 1913 г. или «Българските народни песни» на братя Миладинови.

Случи се, че последният път донесох от Скопје едно малко книжле с голямо и както се оказа, актуално звучене. Става дума за спомените на Иван х. Николов, писани в началото на трийсетте години на миналия век и неиздавани до днес у нас.

Сигурен съм, че малко читатели ще могат веднага и точно да подредят в представите си образа на този скромен, предан на българската идея и на народната свобода солунски учител и книжар. И на мен ми трябваше малко време докато осъзная, че Иван х. Николов е един от шестимата, основали на 23 октомври 1893 г. в Солун революционната организация, наречена отначало БМОПК, по-късно преименувана на ТМОРО и известна от 1905 г. насам като ВМОРО.

Роден през 1861 г. в Кукуш, х. Николов още като 14 годишен се отдава на «революционни копнежи». От в-к «Зорница» научава през 1875 г. за въстанието в Босна и Херцеговина и на шега-на истина организира в Кукуш първия революционен комитет

на 12 свои съученици. Юношите още не успели да стигнат до нищо конкретно, когато през пролетта на следната година научават, че «българите в Средногорието и Стара планина се вдигнали на въстание». Получават сведения от вестниците, «как то е било задушено и какви жертви се дали».

От далеко българите в Кукуш следят събитията около избухването на Руско-турската война, ликуват, когато научават за подписания Санстефански мирен договор. Младежът х. Николов описва колебанията и съмненията, които го обхващат, когато руските войски така и не навлизат в Македония, вместо това четете коментари, че великите сили се готвят за «ревизия на Санстефанския договор».

И точно тук е мястото на интересен пасаж, който, отнесен към 1878 г. (две години след последвалите Априлското въстание «събития» - според терминологията на станалите наскоро популярни «проектанти» от Свободния берлински университет) ни дава храна за интересни разсъждения около бързо разпространилия се чак до Македония «мит за Батак». Ето какво пише Иван х. Николов за новините, които пристигнали в Кукуш след Берлинския конгрес:

«Безутешно плачех като дете. Какво ни оставаше да правим? Събрах един ден 12-те другари в училище. Разказах им за решенията на Берлинския конгрес и им казах «Каквото и въстание сега да правим, няма никой да ни помогне. Да знаете, **докато Македония не стане втори Батак**, няма да се освободим».

И по-късно, през 1893 г. х. Николов ни предава следния разговор между него, Даме Груев и Андон Димитров на кея в Солун:

«- Абе, Хаджи, ти какво мислиш за освобождението на Македония? – ме пита Андон.
- По този въпрос размишлявам от 15 години и мисля, че **докато в Македония не се стигне до един втори Батак**,
тя няма да се освободи...»

Според една днешна млада изкуствоведка с исторически претенции, Батак бил «забравен след 1876 г.» и открит отново – вече като мит – само благодарение на

драматичното платно на Пиотровски и на «инсценираните» му фотографии.

Според свидетелството на дядо Хаджи пък, Батак никога не е изпадал от съзнанието на македонските българи. За тях той още през далечната 1878 г. е бил символ на страшна саможертва, но и на надежда за свобода.

За нас, днешните му наследници остава изборът, кое да приемем за мит и кое за проста истина.